

Josip Rubar

JEDAN NAČIN INTERPRETACIJE JASPERSOVIH ŠIFRI

Unutar sve zatvorenijeg horizonta raznih sistema, u kojima općenitost misli postaje sredstvo nasilja, ubojstva čovjeka, stratište njegova digniteta, a prema tome i sime Istine, javlja se krik ljudske nepovredivosti, suvereniteta pojedinca, radikalni promišljaj njegove slobode. Isključivosti jednog sustava misli koji se nameće svima filozof *Karl Jaspers* suprotstavlja autonomiju ljudske egzistencije i vlastito egzistencijalno shvaćanje Istine. Individualno proživljena Istina, koju pojedinac sam u sebi ustanovljuje kao ono što ga izgrađuje, daje volju za život i stvaranje, ujedinjuje ga i oslobađa svjetskih uvjetovanosti, može biti kod različitih pojedinaca na različite načine pojmovno određena i različitim riječima iskazana. Vanjskom formalnom jedinstvu Jaspers suprotstavlja unutrašnje i bitno. Društvenoj uniformnosti i totalitetu misli suprotstavlja dijalog egzistencija, odnosno borbu u ljubavi između suverenih pojedinaca i skupina.

Istina je shvaćena kao pojedinačni odnos koji prethodi svakom smislu i ramačenju, kao neuvjetovano ishodište različitih pojmovnih sistema. Da bi nas približio izvoru bitka, da bi nam omogućio »shvaćajući doživljaj«, Jaspers se ne izražava pojmovima, već šiframa. Uzmemo li u ruke neko njegovo djelo, vrlo brzo susrećemo riječi kao što su egzistencija, transcendencija, sveobuhvatno, osvjetljavanje, um itd. Nalazeći se pred zadatkom da rasvijetlim značenja tih šifri, moram ipak prije toga imati na umu da su o njima moguće samo pseudodefinicije, da, iskazujući njihove pseudopredmete, ne mogu biti objektivni, niti se držati predmeta jer tu nije riječ ni o kakvim predmetima. Ono o čemu je tu riječ mogu eventualno iskazati šiframa — simbolima, mitski, negativnim određenjima ili samim sobom.

/. šifra — govor bitka

Šifre se mogu protumačiti samo šiframa. Ukoliko ih objektiviramo, proučavamo kao neku pojavu u svijetu, odnosno promatramo izdvojeno od transcendencije, one prestaju biti ono što jesu. Šifre su skicirali filozofi, izrazili umjetnici, izgovorili proroci u dodiru sa sveobuhvatnim. Njih možemo susresti posvuda i nigdje, ovisno o našoj egzistencijalnoj osviještenosti. Šifre su govor bitka simog, višesmislen govor u kojem nas ono konačno posreduje s beskonačnim, izrecivo s neizrecivim, pojam s cjelokupnim doživljajem koji nadilazi pojam. Najlakše smo svjesni šifri u poeziji, kad nam prividno nelogični izrazi osvjetljavaju viši smisao. One su manje očigledne u metafizici, stoga se događa da mnogi pogrešno gledaju na fiksirane pojmovne sisteme kao na istinski objektivni bitak. Metafizika je za Jaspersa šifrirano pismo kojim su se izrazili filozofi želeći osvjetliti vlastitu egzistenciju. Govor bitka moguće je shvatiti tek poniranjem u simoga sebe; zato su šifre simboli kojima se prvo odnosimo prema sebi i tek time prema cjelini. One su sredstvo u naporu da ostvarimo vlastite mogućnosti, one su govor koji nas preobražava. Šifre ne znače samo mitski jezik simboličkih, indirektnih značenja do kojih dolazimo doživljavanjem svijeta, već su uza sve to i govor transcendencije. Zahvaljujući umijeću slušanja, mi možemo istinski egzistirati. Na djelu je revolucija nas samih, izvora čitave naše prakse.

2. Egzistencija — ljudska sloboda

Egzistencija je osnovna šifra Jaspersove filozofije. Sabirući njezine pseudodefinicije i pseudoodređenja izdvajam na prvom mjestu ovo: egzistencija je čovjek, i to čovjek pojedinac. Od svih bića koja poznajemo samo čovjek može biti uza sva svoja određenja još i egzistencija — kao ono neodredivo, ono što se ne može do kraja shvatiti, ono bitno slobodno. Čovjek je s-ličan Bogu, a to znači da njegov pravi lik jest sloboda. Antropologija nije ništa manje upitna nego teologija, a ni jedna ni druga ne mogu biti znanosti u strogom smislu te riječi. Egzistencija je čovjek koji traži smisao cjeline i nalazi ga, doživljava i iskušava na vlastiti, individualan, neponovljiv način. Ona je odnos kojim se čovjek odnosi prema samom sebi i tek time, plivajući uzvodno k vlastitom izvoru, nalazi ono sveobuhvatno i slobodno izvorište svega bitka. Ona je također odnos prema Čovjeku. Susret dvaju bezdana. Zahvaljujući egzistenciji, mi razumijevamo neponovljivo, shvaćamo nepojmljivo i možemo stvoriti nešto zaista novo.

Nije svaki čovjek dostigao isti stupanj osvježenja vlastite egzistencije. Na putu egzistencijalnog preobražaja u cjelovito biće pojedini ljudi sustaju na različitim razinama. Moguća je egzistencija kao stvaralačko

ispunjenje, ali je moguća i izdaja vlastite egzistencije, gubitak slobode, otuđenje čovjeka.

U doba nihilističkog racionalizma i dominirajućeg pozitivizma, podvrgavanja onog bezuvjetnog u čovjeku zakonima otuđenog svijeta, osvjetljavanje egzistencije spašava nas da se ne odnosimo prema sebi i prema drugim ljudima kao prema objektima i stvarima sraslim s takvim svijetom. Egzistencijalno je mišljenje preduvjet nezavisnosti čovjeka spram otuđenog totaliteta. Život egzistencije otvara nam prostranstvo naših mogućnosti, kao istinski život, zavičaj čovjeka i njegovu slobodu. Mi uvijek možemo početi iznova. Egzistencija je ono izvanredno u ukočenom i fiksiranom moru reda ospoljene i umrtvljene realnosti. Ona je stvaralački čin koji razbija takav red.

U tom smislu analogon egzistenciji unutar misaone cjeline marksizma bilo bi mišljenje revolucije, odnosno revolucija sama, a unutar kršćanske misli vjera, odnosno sama ljubavna praksa.

Egzistencija je neponovljiv ljudski bitak koji stvara totalitet, ona je izvor uma, iskonsko jedinstvo subjektivnog i objektivnog, početak novog svijeta. S aspekta znanosti ona je apsolutna neobjektivnost, potpuno nepristupačna i apsurdna; dok je s logičkog stajališta — paradoks. Ona je ispunjena tek kao kretanje, potpuna tek kao nedovršena, shvaćena tek kao otvorenost svim određenjima. Adekvatno izričemo egzistenciju tek šiframa i mitski.

Egzistencija je jednokratno uživljavanje u osobno porijeklo pomišljenih sadržaja, ali i trajna dispozicija. Ona je ono što samo sebe hoće i tako utemeljuje slobodu. Njena je samoizvjesnost središte našeg bitka, preko kojeg se traži sveobuhvatni bitak i osvjetljava bit svega objektivnog, svih predmeta u svijetu. Ona je osobna borba za smisao, mišljenje okrenuto vlastitim egzistencijalnim mogućnostima kao porijeklu smisla čitave zbilje. U egzistenciji leže i vjera i očajanje, iz nje izvire strast za smislom i ispunjenjem života i strepnja pred ponorom ništavila. Tek egzistencijom ja postajem ja sam, odlučujem se na bezuvjetnost i oslobađam svjetskih determinizama; postajem autentičan, svoj.

Međutim, apsolutna nezavisnost egzistencije jest besmislica, samovolja, čista anarhija, običan nered. Iako ne postoji vanjska, objektivna, društveno utvrđena općenitost, koja bi jednoznačno ujedinjavala egzistenciju u sveobuhvatno, iako ne postoji objektivni, društveno utvrđen pojam koji bi joj dao njeno mjesto unutar ustrojstva cjeline i tako je likvidirao kao izvoran čin, ipak postoji nepojmovno i neodredivo jedinstvo i harmonija egzistencijalnog života iz koga proizlazi novi smisleni totalitet. Transcendirajući dani svijet egzistencija kreira smisao, kreira novo jedinstvo i novu harmoniju. Pretpostavka je da se njoj otvara ono izvorno sveobuhvatno, da joj se uprisutnjuje i da je vodi, izgrađuje i utemeljuje u sebi. Egzistencija se stoga može doživjeti tek kao par egzistencija—transcenden-

cija. Ona i jest čovjekova otvorenost prema transcenciji i moguća je tek u odnosu prema njoj.

Egzistencija je moj prodor izvan cjelokupne imanencije svijeta da bih se tek na osnovi iskustva transcencije vratio u svijet. Što je dublja povezanost s transcencijom, to je moguća veća nezavisnost u odnosu prema svijetu.

Drugim riječima rečeno: tek u druženju s Bogom kao otvorenim beskrajem iz kojega k nama dopire poziv upućen samo nama, naš vlastiti zadatak i smisao, tek u individualnom, neponovljivom i jednokratnom dijalogu s Bogom moguća je naša sloboda.

Realnost je svijeta drugorazredna u odnosu prema paru egzistencija-transcencija, i pored njih ona iščezava. Iako nas naša prošlost kao esencije može kobno opterećivati i opasno ugrožavati, naša egzistencija vjeruje u nove početke. Jednokratnim djelima egzistencijalne komunikacije zbiva se povijest kao dijalog egzistencija. Ljudsko je stvaralaštvo izvor svega smisla.

Egzistencija ne može sebe staviti izvan sebe. Ne može sebe objektivirati, znati znanošću i misliti pojmom. Ali egzistencija može sebe egzistirati i graditi pritom nove pojmovne cjeline zbilje. Ali prije svakog napora pojma ona mora biti svjesna svoje otvorenosti i bezuvjetnosti.

3. Transcencija — vodstvo Božje

Imanencija, kao ono jedino što se može znati, u sferi se čistog mišljenja nameće kao sam bitak. Stoga smisao transcencije izmiče tradicionalnoj metafizici koja operira pojmovima opredmećene zbiljnosti. Transcencija za mene iščezava čim mi se bitak pretvori u nešto znano. Time ja s[^] sebi postajem zamračen, slijep za vlastitu otvorenost, slobodu i bezuvjetnost.

U transcenciju se osvjedočavam rukovođen filozofskim misaonim putovima, posredovanjem umjetnosti i objave. Ona je način na koji je Jedno prisutno u mojoj egzistenciji. Ona omogućuje odnos egzistencijalnog i općeg, omogućuje izuzetak i autoritet. Ona je Božje vodstvo kao moj neponovljiv egzistencijalni akt. Ona je ono izvanredno individualno iz kojeg izvire opće. Govor transcencije govori je same moje slobode. U skoku u transcenciju iskušana je, doživljena i misaono shvaćena osnovna odluka mog bitka. Odnos egzistencije spram transcencije jest odnos odbijanja ili predanja; ja težim danu ili srljam u noć.

Zbiljnost transcencije nije u strogom smislu znana, već je dostupna preko filozofske ili religijske vjere. Odnos prema transcenciji prisutan

je u susretu s osobnim Bogom i u slobodnom filozofskom misaonom traženju. U oba slučaja mi iskušavamo apsolutnu transcendenciju Boga prema svijetu. Ako želimo shvatiti Boga uopćeno i zauvijek, on nam izmiče sve dalje i sve se dublje skriva. Obratno: On nam je neprocjenjivo blizak u povijesnom obliku svog govora u svakoj neponovljivoj situaciji.

»Ni najčistija jasnost puta, do koje se dolazi pod Božjim vodstvom, ne smije dovesti do vlastite sigurnosti u to da je taj put jedino istinit za sve. Jer oholost apsolutno istinitog zapravo je uništavajuća opasnost za istinu u svijetu.«

Transcendencija, odnosno Božje vodstvo, nije nikada posjed koji mogu svojatati i koristiti se njime kao sredstvom dominacije nad drugim ljudima. Nju mogu prenijeti drugima samo kao vlastiti ljubavni zov, odnosno svoju radosnu vijest. Ukoliko želi širiti svoju vjeru, kršćanin to treba činiti i zapravo *može uraditi* samo na način kako je Krist to uradio. U protivnom slučaju prenosi se svašta, samo ne ono što se htjelo.

4. Osvjetljavanje — otvaranje sveobuhvatnom

Jaspers ističe primat doživljene misli (egzistencije) pred praznom ništavnoin misli (čistim pojmom). Za razliku od golog intelektualnog poimanja, koje je svojevrsno osakaćenje i ograničenje ljudskih mogućnosti na pojmovnu racionalnu svijest, unutrašnji intuitivni doživljaj egzistencije, kao stajalište subjekta koji gleda sve u sebi (tj. koji, osjećajno punokrvno misleći, stoji bliže izvoru svoje ljudskosti), dublji je, istinitiji i adekvatniji odnos prema samom bitku — jer bitak nije nešto samo mislivo, već je i ono osjećano, doživljeno i ljubljeno. Osvjetljavanje sveobuhvatnog i načina sveobuhvatnog (kao što su egzistencija, transcendencija itd.) strastveno je egzistencijalno doživljavanje koje me budi, koje me dovodi meni samom i koje me preobražava. Osvjetljavajući vlastitu egzistenciju nediskurzivno spoznajem svoje mogućnosti, a u procesu komunikacije egzistencija osvjetljava unutrašnji sadržaj osobne svijesti drugoga i tako spoznajem naše zajedničke mogućnosti.

Do kraja spoznat bitak nije samo neistinit, već katastrofalno neljudski bitak, takav koji bi nas uništio. Do istine stižemo zahtjevima naše ljudskosti, koja traži vlastiti izvor: bitak koji pruža mogućnosti za egzistencijalni život. Zatvorena cjelina ne bi nas više ni na što upućivala i tek u otvorenosti, koja nas vuče na sve strane, u kojoj se stalno susrećemo s nečim novim, može se živjeti. Stoga je osvjetljavanje odluka da se oslobodim sveg određenog znanja o bitku, odluka da upravo u otvorenosti čujem što mi bitak govori i opažam. Stjecanje svijesti o tom prostranstvu uvjet je ljudskosti, jer sveobuhvatno održava budnom našu vlastitu mogućnost, neponovljiv stvaralački čin egzistencije.

Zahvaljujući osvjetljavanju, naše se znanje relativizira i »... odjednom shvaća na osnovi nove dubine, jer njegovo bezgranično kretanje prima u sebe prostor, koji, doduše, nije znan, ali koji postaje prisutan na taj način što osvjetljava sve ono što se zna«.

Osvjetljavajući sveobuhvatno, tamne zidove svoje tamnice pretvaram u providne zidove.

Za razliku od ontologije koja podrazumijeva poredak predmeta, određeni smještaj nepokretnih kat^orija; osvjetljavanje je bitka sveprožetost sveobuhvatnim i slično je pokretnom, čak fluidnom spletu. U osvjetljavanju neizbježno nastaju prividne ontologije, ali one bivaju ukinute tokom filozofiranja, da bi se na kraju došlo ne do određenog znanja, već do prisutnosti prostora koji se ne da zatvoriti.

U trećem poglavlju svoga djela »Filozofija egzistencije« Jaspers piše: »... Smisao *filozofske misli* ne leži u tome da ukine tu *nemogućnost mišljenja* onoga što istinski postoji, nego *da je ojača*. Snaga onoga što je zbiljsko treba se osjetiti pomoću mišljenja koje ne uspijeva.« Vidimo da odgovarajući dodir istine nije puko znanje, već *transcendirajuće znanje* — *neznanje* koje uvijek nanovo otvara prostor mogućeg. Sokratov gnozeološki stav (znanja—neznanja) otkriva dubinu bitka samog.

Osvjetljenje šifrira Jaspers mimo pukog agnosticizma i utvrđenog znanja, u sintezi koja je traženje i nalaženje u isti mah, time što traženje ne smije prestati s nadenim. Jaspers hvata u žarište samu živost pojma kao ono jedino dostojno imena istine: egzistencija, Bog. Samo u toj živosti, u otvaranju, i kretanju leži naša sloboda i naša nada.

Nijedna antropologija, znanost o umjetnosti i znanost o religiji ne shvaća ono što im upravo jest predmet. Nemoguće je fiksirati ono što proizlazi iz pluralizma egzistencija. Što god utvrdili, krećemo se po površini i nebitnom, držimo se nečeg što se sutra može promijeniti. Moguća je tek filozofska antropologija, filozofija umjetnosti i filozofija religije kao osvjetljavanje i dijalog egzistencija.

5. Um — strast za Jednim

Iz onoga što je dosad rečeno, unaprijed možemo pretpostaviti na koji će način Jaspers šiframa osvjetljavati um.

S aspekta imanentnog, objektivirajućeg i krutog razuma on, naravno, ne postoji. Um je mistika za razum. On je dan tek zajedno s egzistencijom s pomoću skoka iz zatvorene imanencije svega bivajućeg u otvorenost. Um je povezan s egzistencijom koja ga nosi i bez koje bi iščeznuo, a zauzvrat on omogućuje istinu egzistencije, njeno ozbiljavanje i njeno izvanjštenje. Kao egzistencijalni način mišljenja, um je idejna orijentacija egzistencije, spoznaja vlastitih mogućnosti i osobna interpretacija bitka. On je oblik

njenog samoostvarenja putem unutrašnjeg naprežanja i preobražaja. U umu je istina u prvom redu vlastita istina, tek potom se širi i poopćuje.

Um — to je čitav čovjek u naporu integriranja sebe i svog svijeta. On pritom ne izriče činjeničke iskaze, već samo pobuđuje druge egzistencije da traže vlastitu cjelovitost.

Um je nediskurzivna spoznaja, osvjetljavanje egzistencije, put filozofske istine. Iz mnogostrukosti istine on kreće istini u obliku onog Jednog i općeg. Pritom svladava svaki rascjep i sve povezuje. Osnovna je osobina uma volja za jedinstvom. Uvijek se radikalno odvaja od svega što je postalo konačno i utvrđeno i teži k višoj sintezi. Osvjetljavajući sve načine sveobuhvatnog i nastojeći da ih spoji, on prodire i tamo gdje se jedinstvo uvijek krši, da bi već u kršenju shvatio istinu tog kršenja.

Um spašava čovjeka od parcijalizacije, od idolatrije, odnosno apsolutiziranja bilo kojeg posebnog oblika sveobuhvatnog. On ujedinjuje egzistenciju i svijet. On izvire iz onog Jednog sveobuhvatnog na taj način što njegovoj otvorenosti dolaze u susret sva porijekla svih načina sveobuhvatnog. On je vjera u Jednog, vjera koja se odriče dokazivanja tog Jednog, koja ga prihvaća kao neophodnu funkciju, kao postulat.

Um je vjera onih koji trpe na ovom svijetu i koji preobražavaju svijet. On je prisutan u najuzvišenijoj poeziji, u tragedijama, u umjetničkoj kritici, u mističnom zanosu, u dijalektici i u revolucionarnom mišljenju. Um zahtijeva da u onom iskidanom ne gledamo samo zbilju i usmjerava nas da pokrećemo međusobno ravnodušna bića iz rasutosti u odnos uzajamnog pripadanja. Um je totalna volja za komunikacijom — svemu što može postati govor, svemu što jest, on se želi pokloniti i sačuvati ga. On je stalno prodiranje k onom što nije on sam. On je mogućnost imiverzalnog zajedničkog života.

Nevolja počinje onog trenutka kad se apsolutiziraju tvorevine uma.. Tada funkcija uma da bude prozor i vrata u Istinu naglo prestaje, a naš pogled i naše kretnje zaustavljaju se na samom staklu koje je postalo mutno. Egzistencija (um) zapada u idolopoklonstvo vlastitog djela. Istina postaje laž.

Nikad se ne smije zaboraviti da je um ono što pokreće i što izaziva nemir, ono što omogućuje autentičnost borbi i susreta. Ono što uvijek traži i samo tražeći jest to što jest.

•6. *Filozofija — himna umu*

Filozofija nije znanje koje bi se moglo usvojiti učenjem kao određen sadržaj i posjed. Ona je strasno traženje, vječno započinjanje, znanje— neznanje, kretanje i upitnost koja pomaže samospoznaji, unutrašnji <loživljaj, buđenje iz uspavanosti, vraćanje na početak u izvornu situaciju izvornim filozofskim pitanjima. Ona je otvorenost do koje treba doći svaki čovjek sam.

U filozofiji pitanje nikad ne smije doći u pitanje.

Odnos prema filozofiji egzistencije jest kao odnos prema jednoj poemi koju možemo estetički analizirati. Ona je istinita ako pomaže čovjeku da bude svoj ili lažna ako ga ostavlja klonulog. Svaka filozofija stvara svoj vlastiti pojam i ne postoji nikakav viši kriterij iznad nje. Filozofiju se može shvatiti jedino ako se u otvorenosti stvaralački egzistira, vjerom utvrđuje vlastiti put.

Krajem prošlog stoljeća filozofija je sebe shvaćala kao znanost i sveobuhvatni bitak pokušavala učiniti predmetom znanosti, beznadno razočaravajući studente svojim raskošnim dokazima koji ništa nisu dokazivali. Studenti su poslije nekoliko semestara filozofije oduševljeno odlazili izučavati prirodne znanosti. Tu su bar bile zbiljske činjenice, koje su zaprepastavale, čudile i budile nadu. Zatim su naivno povjerovali da će znanost moći ukazati na ciljeve života i odrediti vrijednosti.

Danas, kad je znanost oko čovjeka već sazdala tehnički svijet sveopćeg stroja, razbila zbilju i zatim je ustrojila kao vanjski poredak, lišen simbolike i transcendencije, duboke egzistencijalne potrebe čovjeka pitaju se za smisao takvog svijeta i teže njegovu nadvladavanju. Postalo je očito da sredstvo spasa, odnosno razotuđenja ne može biti sama znanost. Filozofija kao svijest o porijeklu i smislu života ponovno je spoznala vlastitu vrijednost i svoju razliku prema znanosti.

Za razliku od filozofije, znanstvena je spoznaja uvijek rastrgana i usmjerena na određene predmete, ne pitajući se za zbilju koja prethodi rascjepu subjekta i objekta, ignorirajući sveobuhvatno. Znanstvena je spoznaja progresivan proces produbljivanja općevažećeg znanja o predmetu, ona ne može odrediti nikakve ciljeve životu ili dati odgovor na pitanje o vlastitom smislu.

Znanost, međutim, može pomoći filozofiji u njezinu naporu vlastitog rasvjetljenja. Postavši metodski i kritički čista, znanost je postavila jasnu granicu nasuprot filozofiji. Ona, nadalje, pruža filozofiji činjenično znanje i prirodne zakone. Filozofiranje, s druge strane, polazi od znanstvenog načina mišljenja, ono treba kritiku vlastitih stavova, da bi moglo napredovati, ono treba razum i stroga razlikovanja značenja, ali

ono zahtijeva i drukčiji način mišljenja, koje budi čovjeka, dovodi ga njemu samom i preobražava ga.

S aspekta znanosti filozofiranje je mišljenje koje nema rezultata od opće vrijednosti, nema jednodušnosti, nema definitivnog znanja. Što se, naime, nužno priznaje, to je samim tim postalo znanost i nije više filozofija. Nasuprot tome, filozofija sebe shvaća kao traženje istine, a ne njeno posjedovanje. Svoja pitanja smatra hitnijim od odgovora, odnosno izvornijim egzistiranjem, i uvijek nastoji da svaki odgovor pretvori u novo pitanje. Filozofija je *hiti na putu*, i baš u tom kretanju njezina je istina.

Svaki čovjek izvorno filozofira. To najbolje vidimo kod djece i njihovih pitanja. Tek naknadno, pod utjecajem pogrešnog odgoja većina ljudi gubi tu otvorenost.

Izvori su filozofije čuđenje, sumnja, granične situacije i potreba za komunikacijom. Ukoliko nemamo mogućnost čuđenja i ako nismo u stanju sumnjati, onda nećemo filozofirati. Granične situacije su tragična opažanja vlastite nemoći i granica, svijest da moram umrijeti, da moram patiti, da se moram boriti. Filozofija je krik života pred vlastitim ponorom i egzistencijalnim besmisлом. Ipak na prvom mjestu kao osnovno filozofsko držanje Jaspers ističe zaprepaštenost zbog nedostatka komunikacije i težnju za pravom komunikacijom i borbom u ljubavi. Izvor je filozofiranja nedostatak ljubavi u svijetu, a put razotuđenja, »Ijubeća borba«, nije borba za moć, već za iskrenost, bliskost i međusobno razumijevanje egzistencija. Izvjesnost istinskog bitka nalazi se samo u onom dijalogu u kojem se sloboda odnosi prema slobodi. Bog se u punom smislu pokazuje tek kroz ljubav čovjeka prema čovjeku.

Jaspers ne postavlja oštru granicu između mita, religije i umjetnosti s jedne strane i filozofije s druge. To proizlazi iz jedinstvenog egzistencijalnog odnosa prema sveobuhvatnom. Oblik jezika u kome dublja zbilja postaje izreciva mora imati oblik nekog mišljenja koje u isti mah nadilazi sebe. Na primjer, mit i bajka. Upravo onda kad su, mjereni racionalnom konsekvencijom, uzročnošću i svrhom najbesmisleniji, mit i bajka mogu biti najdublji i mogu se beskrajno tumačiti. Tako je i filozofiranje mišljenje s pomoću kategorija s ciljem da se izađe iz tih kategorija. Ono je put privremenog pripremnog mišljenja do spoznaje više od samog mišljenja. Ono je ujedno metodičko objektiviranje tog mišljenja u svrhu komunikacije i dijaloga s drugim egzistencijama. Ukoliko se to objektiviranje shvati kao objektivna istina, dolazi do fatalnog nerazumijevanja.

Filozofija uspijeva govoriti tamo gdje znanje i tehnika otkazuju. Ona nastaje tek u odnosu prema zbilji, koju ne znam u potpunosti i koju ne mogu svrhovito obraditi, kao što obrađujem materijal. Filozofija

nije mišljenje samo, već ujedno i ljubav i vjera, ona je čitav čovjek — egzistencija.

Filozofija je opasna za uniformnost jer razara postojeći red, potiče duh nezavisnosti, a time i protivljenje društvene moći. Ona odvlači čovjeka od njegova pojedinačnog zadatka određenog totalitarnim ustrojem. S druge strane, uniformnost zloupotrebljava filozofiju posjedujući, ne nju samu, već neko njezino objektiviranje, umrlo, odnosno ubijeno u trenutku prve zloporabe.

7. *Sveobuhvatno — ono nepojmljivo*

Ovdje je riječ o istinskom bitku, koji sve drži na okupu i nalazi se u osnovi svega, iz kojega proizlazi sve ono što jest. On ne može biti ni objekt ni subjekt, ni bilo što određeno što bi imalo izvan sebe nešto drugo. Iako je misaono neodrediv, čovjek ga ipak može doživjeti kao pozadinu rascjepa svojeg ja i predmeta, kao ono što uistinu jest, dok je sam rascjep udaljavanje od istine, koje povratno omogućuje njeno osvjetljavanje. Sveobuhvatno se osvjetljava samo posredništvom predmeta i utoliko je svjetlije ukoliko su mi predmeti jasniji, ukoliko sam ih više svjestan; i obratno, sveobuhvatno rukovodi cjelokupnom mojom spoznajom predmeta kao pripremom vlastite spoznaje.

Sveobuhvatno se doživljava kao otvoren prostor mogućnosti, naziremo ga kad zidovi našeg određenog svijeta postanu prozirni. Ono je jedino okružje u kome možemo živjeti, njega nesvjesno razumiju svi ljudi iako svi nisu u jednakoj mjeri osvijestili ono što im je najsvojstvenije. Sveobuhvatno je suviše očigledno da bi se lako moglo opaziti.

Ljude obuzima osjećaj ništavila u trenutku kad zamisle da bi cjelokupnu zbilju mogli pretvoriti u mogućnost mišljenja, tj. kad cjelokupnu mogućnost mišljenja postave na mjesto zbilje. Mi nesvjesno pretpostavljamo da i ono otvoreno, nemišljivo, neodređeno, nedefinitivno i slobodno ima bitak, tj. da je sam bitak načinjen iz toga, a ne iz same misaone određenosti. Stoga se javlja potreba za višim znanjem, koje ne bi bilo znanje određenog, već znanje sveobuhvatnog i njegovih načina pojavljivanja.

Sa stajališta čistog pojma sveobuhvatno i njegove manifestacije (egzistencija i transcendencija) najgore su apstrakcije s obzirom na to da se tu radi o onim pojavama koje nisu momenti, već počeci dijalektičkih nizova. Čisto mišljenje nije više primjeren odnos prema zbilji. Na scenu stupa čovjek sa svojom cjelokupnom doživljajnošću i javlja se potreba za filozofijom egzistencije. Iza totaliteta dijalektičke nužnosti koji postaje providan nazire se slobodni prostor sveobuhvatnog. Ako smo s pomoću osnovne filozofske operacije uočili sveobuhvatno, mi se distanci-

ramo od svih metafizika, svih apsolutizirajućih dijalektičkih totaliteta, svih tobožnjih znanja o bitku — ali ti su oblici za filozofiju jedini mogući jezik, oni su ljestve kojima se uspinjemo.

8. *Bog — koji se ne može dokazati*

Ono na što se oslanjamo, naš je bog. Za nas uvijek postoji mjesto apsoluta. Mi to mjesto ne možemo izbjeći. U nedostatku transcencije apsolutiziramo stvari u svijetu. S druge strane, da bismo stekli nezavisnost, mi tražimo arhimedovsku točku izvan svijeta, susrećemo Boga i saznajemo svoju jedinu, potpunu zavisnost, koja nas tek čini nezavisnim od svijeta. Ta nezavisnost istovremeno ne znači neupletenost u svijet, jer gdje god ima slobode, ona se bori s neslobodom.

Božji ljubavni poziv, kao prisutnost transcencije u egzistenciji, moguće je prenijeti drugoj egzistenciji samo kao osobno uvjerenje egzistencijalnim svjedočenjem vlastite vjere. To znači: činiti djela ljubavi u slobodnoj komunikaciji egzistencija ili, u krajnjem slučaju, samo osvjetliti pred drugima putove vlastitog misaonog samoosvjedočenja. Crkvene ustanove, koje su u određenom povijesnom periodu postale strukture društvene moći, unijele su miješanje vjere i volje za moć. Smatralo se da se može raspolagati Božjim autoritetom kao silom nad vlastitim osvjedočenjem pojedine egzistencije. Prihvatajući Aristotelov ideal znanosti, i sama vjera bila je shvaćena kao sveta znanost. Nasuprot autonomnoj znanosti kršćanstvo se postavilo kao nadznanost. Posljedica te borbe za moć bila je epohalan poraz samozvane nadznanosti i silan uspon prirodnih znanosti kao moć čovjeka nad prirodom. Nalazimo se na izvorištu tehničke dominacije i dominirajuće tehnike, odnosno načina mišljenja kojim stječemo moć nad objektima. Znanost se otkrila kao gospodarjenje nad stvarima i postvarujuća moć ako se primijeni na čovjeka samog. Jaspers prihvaća istinitost biblijske poruke i odbacuje pseudoznanstveni način teologiziranja. Zapravo je teologija moguća samo na onaj isti način kao i filozofija: s pomoću vjere. Pod vjerom se razumije slobodna odluka, transcendirajuće znanje—neznanje, rizik, povjerenje, stvaralački čin, neuvjetovano ishodište koje osmišljava čitavu našu praksu. U vjeri nema prisile, i to ne samo fizičke, psihičke, nego čak ni duhovne. Put njene predaje jest svjedočenje vlastitog integriteta, vlastitog smisla i proegzistencija. Boga najbolje pokazujemo cjelinom prakse. U tom svjetlu možemo razumjeti takozvane dokaze o Božjem postojanju. To nisu dokazi kojima bismo silom argumenata mogli nekoga uvjeriti, već putovi misaonog samoosvjedočenja. Bog, koji bi se mogao dokazati, ne bi bio Bog. Dokazivanje slobode bilo bi negacija slobode.

Danas, međutim, dolazi do obrata. Pobijanje dokaza o postojanju Boga znači da Boga nema. Neki pseudomarksistički kritičari religije, koji

znanstveno dokazuju da Bog ne postoji i koji prema religiji nastupaju jednostrano kao prema zlu koje nastoje iskorijeniti, nisu nimalo originalni u svojem neznanju i misaonom nasilju. Ako su nesvjesno preuzeli otuđene načine pseudokršćanskog ponašanja, nije čudno da svoju nemirnu savjest projiciraju na današnje kršćane. Umjesto dijaloga egzistencija i koraka naprijed imamo reprizu srednjeg vijeka. Stvaralački marksizam, nasuprot tome, kompleksnije pristupa problemu Boga i religije, pokušava razlikovati izvorne oblike kršćanskog života od njihove degradacije i otvara se dijalogu i traženju zajedničkih putova. U djelima nekih marksista, kao što su Erich Fromm i Ernst Bloch, dolazi i do konvergencije kršćanskog i marksističkog mišljenja.

Za Jaspersa Bog jest ukoliko on u slobodi zbilja postaje on sam. On nije prisutan kao sadržaj njegova znanja, već kao vjera, transcendirajuće znanje—neznanje, odluka za Boga, odnosno egzistencijalno povjerenje u govor bitka. Osvjetljavanjem egzistencije kao slobode ne dokazuje se postojanje Boga, nego se pokazuje mjesto na kome je izvjesnost njegova postojanja moguća.

Na kraju

Jaspers je svjestan da se svaki pojmovni sistem može otuđiti i postati cigla u zidu svijeta koji nas utamničuje. Misao stvorena da oslobađa može zarobljavati. Stoga istinski smisao života dolazi iz bitka tek kroz vrata ljudskog stvaralaštva. Čovjek je taj koji uvijek iznova započinje novim mislima i riječima hodati starim putem transcendiranja svijeta, oslobođenja, egzistencije, paleći vatru univerzalne ljubavi.

Na jednom mjestu u svom »Uvodu u filozofiju« Jaspers piše: »Ljubav kao temelj na kome počiva bezuvjetno, jest i temelj želje usmjerene k istinskoj zbilji. Ja želim da jest ono što volim. A ono što istinski jest, ne mogu sagledati ako ne volim.«

Tu misao bih usporedio s Marxovom iz »Marx—Engels Gesamtausgabe« (III, s. 191): »Vanjski svijet postaje zbiljski za čovjeka kad se ovaj odnosi prema objektivnom posredništvom svojih moći, ali, u stvari, tek 'ljubav' je u stanju da natjera čovjeka da istinski povjeruje u zbiljnost objektivnog svijeta izvan sebe.«

U oba slučaja vidimo ljubav kao onu koja poklanja čovjeku bitak. Ljubav nam se pokazuje kao predontološka.

Nekomunikativnoj pseudomistici Jaspers pretpostavlja određenu praksu. No nijedna takva egzistencijalno utvrđena praksa ne može naći opravdanje za svoje postupke u nekom objektivnom redu. Vjera kao njezino polazište implicira nenasilje. U dilemi, da li podrediti čovjeka

pojmu ili pojam čovjeku, Jaspers daje nedvosmislen odgovor. I misao se nedosljednost otkriva kao istinska mudrost.

Ako je kriterij istine dijalog i komunikacija egzistencija, onda nikakva općenitost ne smije zamagliti tu izvornu zbilju. Pod njom se ne razumije puka razmjena apstrakcija, već cjelovito odnošenje osoba: mišlju, osjećajem, činom itd. I sama dijalektika, kao i logika, proizašla je iz Dijaloga. To da postoji pluralizam osoba i da se te osobe odnose te da se mogu ljubiti, prethodi svakom smislu. Zbiljski je ljudski odnos ono što posreduje svaku istinu i u tome nema prevare, koliko tko voli, ili koliko tko želi dominirati nad drugim, bez obzira na misao opravdanje njihovih postupaka. Takva je zbilja dublja od svih shema, ona je individualna, ovisi o povijesnoj situaciji i ne zna se unaprijed gdje će ista misao oslobađati, a gdje će zarobljavati.

Literatura

KARL JASPERS, *Existenzphilosophie* (Drei Vorlesungen am Freien Deutschen Hochstift in Frankfurt a. M., September 1937), Walter de Gruyter CD, Berlin 1956.

Einführung in die Philosophie, R. Piper & Co Verlag, München.

EINE INTERPRETATIONSWEISE VON JASPERS' CHIFFREN

Zusammenfassung

Innerhalb eines geschlossenen Horizonts von Totalitarismen, in denen die Allgemeinheit des Denkens zu einem Gewaltmittel sowie zur Tötung des Menschen und zum Hinrichtungsfeld seiner Dignität und somit auch der Wahrheit selbst wird, vernimmt man immer lauter den Schrei nach Unverletzbarkeit und Souveränität jedes einzelnen Menschen und nach Anerkennung seiner Freiheit. Der Ausschließlichkeit eines einzigen Denksystems, das sich allen aufzwingen will, setzt Jaspers die Autonomie der Existenz des Menschen und seine eigen existenzielle Wahrheitsauffassung entgegen. Die individuell erfahrene Wahrheit, die jeder Einzelne in sich als etwas ihn selbst Aufbauendes und Einendes, Lebens- und Schaffenskraft Gebendes und von allen Weltbedingungen Befreiendes feststellt, kann bei verschiedenen Menschen auf mannigfache Weise begrifflich bestimmt und sprachlich ausgedrückt werden. Jaspers stellt der äußeren und formalen die innere und wesentliche Einheit gegenüber. Dem gesellschaftlichen Totalitarismus und der Totalität des Denkens tritt er mit dem Existenzdialog, d. h. einem Liebeskampf zwischen den souveränen Einzelnen und den Gruppen, entgegen.

Um uns dem Seinsursprung näher zu bringen und die verstehende Erfahrung zu ermöglichen, drückt sich Jaspers nicht in Begriffen, sondern in Chiffren aus.

Wenn man diese Chiffren interpretieren will, so muß man sich dessen bewußt sein, daß es für sie nur Pseudodefinitionen gibt und, indem man ihre Pseudogegegenstände aussagt, man nicht objektiv sein und sich nicht an die Objekte halten kann. Das, worüber hier gesprochen wird, kann man nur durch Chiffren, Symbole, negative Ausdrücke, bzw. durch sich selbst ausdrücken. Hier werden acht solche Chiffren behandelt: Existenz, Transzendenz, das Umgreifende, Erleuchtung, Chiffre, Vernunft, Philosophie und Gott. Die Hauptchiffre, nach der Jaspers' Philosophie benannt wurde, ist die »Existenz«, Indem sie die gegebene Welt transzendiert, schafft die (freie und unbestimmte) Existenz den Sinn, erwirkt neue Einheit und neue Harmonie Existenz kann man nur im Paar: Existenz — Transzendenz leben und beide zusammen sind nur in der Offenheit des Umgreifenden möglich. Diese Offenheit ist der einzig mögliche Horizont, innerhalb dessen der Mensch leben kann. Sie ist zu offenbar und uns zu eigen, als daß wir sie leicht wahrnehmen, d.h. herausnehmen könnten. Die Einsicht in das Umgreifende ermöglicht dem Menschen die Unabhängigkeit von der entfremdeten Totalität und sprengt durch den existenziell schöpferischen Akt solche »Ordnung«, indem sie einem lebenswerten Leben neue Möglichkeiten bietet.

Der Sinn des philosophischen Denkens liegt nicht darin, die Unmöglichkeit von Denken des wahrhaft Bestehenden aufzuheben, denn der entsprechende Kontakt mit der Wahrheit ist kein bloßes Wissen, sondern *transzendierendes Wissen* — *Unwissen*, das immer aufs neue den Raum des Möglichen öffnet. Die gnoseologische Haltung von Sokrates (Wissen — Unwissen) enthüllt die Tiefen des Seins selbst. Die Seinserhellung ist, zum Unterschied vom diskursiven Denken, ein fühlendes, vollblütiges und leidenschaftliches Denken — Erfahren, das den Menschen aufweckt, ihn zu ihm selbst führt und ihn umformt. Die Existenzen erhellen sich gegenseitig und nehmen dadurch gemeinsame Möglichkeiten wahr.

Jaspers zieht keine scharfe Grenze zwischen Mythos, Religion und Kunst einerseits und Philosophie andererseits. Das geht aus dem einheitlichen existenziellen Verhältnis zum Umgreifenden heraus. Obwohl sie verschiedene Ausgangspunkte haben, begegnen sich alle Aspekte des Transzendierens in ihren Spitzen. So ist auch das Philosophieren ein Denken mittels Kategorien mit dem Ziel, sie zu überwinden. In ihrem Verhältnis zum Umgreifenden erhebt sich die Philosophie über die Wissenschaft und unterscheidet sich von ihr. Philosophieren gründet auf dem Glauben. Unter Glauben werden die freie Entscheidung, das transzendierende Wissen — Unwissen, das Risiko, das Vertrauen und der schöpferische Akt verstanden. Jaspers ist sich dessen bewußt, daß jeder Gedanke, obgleich zu unserer Befreiung bestimmt, ins Entfremden und zu unserem eigenen Kerker werden kann. Statt den Menschen dem Begriff will Jaspers den Begriff dem Menschen unterordnen.